

**Elşən
Mirişli**

*Gəncə şəhəri,
tarixçi*

Siyasi-hərbi hadisələr

Şirvan xanı Mustafa xan rusların hakimiyyətini qəbul etməsidən sonra, Qacar hökumətinin hiddətinə səbəb olmuşdu. Abbas Mirzə Mirzə Hüseyin Qacarının Şirvan üzərinə göndərilib, özü də ordusu ilə Aslandız istiqaməti ilə hərəkət etdi. Bunların qarşısına Şirvan xanının qardaşı İsmayılbəy Kür çayının keçidlərində Şirvan xan ordusunun çıxardı. Qacar ordusu sürətlə gəlib kiçik bir toqquşmadan sonra Kür çayını keçib Şirvana daxil oldu. Mustafa xan Fit dağına çəkildi. Onu təqibə davam etdilər isə də istənilən nəticəni ala bilmədilər. Qacar Dövləti ruslara qarşı müharibə üçün təxminən 35 min piyada qoşun hazırlamışdılar. Abbas Mirzə buradan Ağsu tərəfdən Şərivan üzərinə yürüdü və bir az mühasirədən sonra qalanı zəbt və əhalisini Muğana köçürdü.

Abbas Mirzə buradan Dərbənd şəhərinə gedəcəkdi. Lakin ruslar ilə Dərbənd xanlığı arasında sülh müqaviləsi bağlandıqandan bu səfərdən vaz keçdi. Bu sıradə Ağsuda orduda sarı bir xəstəlik yayıldı və dəhşətli tələfata səbəb olduğundan, Abbas Mirzə Ağsudan Təbrizə döndü və qayıdan zaman Şirvanlı Mustafa xanın hücumlarına məruz qalaraq arxasında gedənlərin bir qismini itirdi.

Şirvan mühacirəti. Ruslar Şirvana girdikdən sonra Şirvan əhalisi yerlərində qalmaq istəməyib. Qacar məmuru Pirqulu xan Qacarının müşayiəti ilə Talış və Muğana köç etdilər. Şirvan xanı Mustafa xan xalqın mühacirətinə mane olmaq istədi isə də uğur qazana bilmədi. Hətta əhalini geriye döndərmək üçün ruslar ilə birləşkə Salyana qədər gelmişdi. Qacar ordusu tərəfindən qayıtmaga məcbur edildi.

İrəvanın mühasirəsi: Ruslar İrəvan üzərinə yürüdükləri zaman İrəvan xanı Hüseyin xan Qacar əsgərləri ilə rusların qarşılığına çıxdı isə də, rus ordusunun çoxsaylı olması səbəbindən bir nəticə əldə edə bilməyərək, əhəməre qayıtdı. Ruslar da şəhəri mühasirə etdilər. Abbas Mirzə Fərəcullah xan ilə Əmənullah xanın əfşar süvarilerini İrəvan qalasına köməyə göndərdi. Lakin rusların mühasirə xəttini yara bilməklərindən, bunlar qayıtmaya məcbur qaldılar. Bu sıradə ruslar digər bir ordu ilə Naxçıvan üzərinə hərəkət edərək Qarabağ, Qarababa istiqaməti ilə gəlib şəhəri zəbt etdilər. Abbas Mirzə Xoy istiqaməti ilə gələrək düşmənin çoxlu əsgərini mehv etdi və Naxçıvan əhalisinin eksəriyyəti Arazın cənub sahilindəki Dərəşəm mövqeyinə köcdüyündən Abbas Mirzə də Qapınbasana çəkilməyə məcbur oldu. Ruslar təkrar Naxçıvan şəhərinə girdilər. Bu əsna-da İrəvan qalası daha möhkəm idi. Rus ordusunun məhv üçün İrəvan xanının qardaşı Həsən xan ilə birləşkə Kəlbəli xan, Əlinagı xan, Əşrəf xan və sair türk

əmirləri və tayfa başçıları çox cəsurcasına savaşdılar.

Qudoviç böyük ordusu ilə sürətli bir hümümlə İrəvanı mühəsirə etmişdi. Rus qoşunları komandanlarının əmri ilə İrəvan şəhərinin qalasına dörd tərəfdən top atəsi açırdılar. Qarşılarda duran möhkəm İrəvan qalasını yarib şəhərə yol açmaq üçün onlar qabaqdan hazırladıqları nərdiyanları çiyinlərində xəndəkdən keçirib qala divarına söykəmişdilər. İrəvan müdafiəçiləri cəsur sərkərdələri Hüseyin xanın əmri ilə qalanın üstündə böyük məşəllər qoyub qəzəbdən titrəyən əlli-rinde siyriilmiş qılınc və tūfəng ruslara pusqu qurmuşdular. Russar cüzi bir müqavimətə belə rast gelmədən bir-birinin ardına nərdiyanla yuxarı çıxırdılar. Hüseyin xan əsgərlərinə əmr etmişdi ki, qəfildən məşəlləri yandırıb

Mirzənin gəldiyini bildikdə öz səngərlərindən çıxbı geri çəkiləmək məcburiyyətində qalmışdı. İsmayılbəy xan Qacar sürətlə onun ardına yollanıb yarı yolda rus əsgərləri ile meydan savaşına girərək onlara ele zərbə endirdi. Ki, bir çox rus əsgəri qəçməqla canını qurtarmışdı. Bu meydan döyüşündə qənimət olaraq çoxlu hərbi sursat Qacar ordusunun elinə keçmişdir.

Qudoviç salamat qalmış əsgərləri ilə çətinliklə Qacar qoşunun əlindən qurtulub özünü Gürcüstananaya yetirmişdir. Qudoviç qəçən yaralı əsgərlərin biri də sağ qalmayıb yolda soyuqdan həlak olmuşdur. Qudoviç əsgərlərinin bir hissəsi isə qarlı dağlarda xeyli əzab-əziyyət çəkərək qardan, soyuqdan tələf olmuşdu.

Düşmənin geri çəkilməsinən sonra Abbas Mirzə əfşar, xəmsə, çardolu süvari və piyadaları ilə Naxçıvana yürüdü. Yündən ruslar müqavimətsiz şə-

Buxarest sülh müqaviləsi (1812)

1812-ci ildə Qacar ordusu Qarabağda ruslara hücum etməklə onları xaric edib, Gəncəni belə təhdidə başıladı. Ruslar bu ildə tacili olaraq Osmanlı İmperatorluğu ilə Buxarest müqaviləsini bağlayıb, son zamanlarda müharibələrinə hədəf olan Anapa, Axıskə və Poti şəhərlərini Osmanlı İmperatorluğunə güzəşt etməklə, onların bitərəfliliyini təmin edərək, Qacar Dövləti əleyhinə sərbəstca hərəkət etdilər isə də, Araz və Aslandız mövqelərində baş verən müharibələrdə məğlub olaraq geri çəkilməyə məcbur olular.

Lənkəran müharibəsi

Kotlyarevski Lənkərəni almaq fikrinə düşmüş və bu məqsədlə seçmə əsgərlərdən ibarət ordusunu bu əhəmiyyətli limana göndərmişdir.

Amansız və qanlı çarşıma üç saatdan çox çıkmədi və qala alındı. Lənkəranın alınması Birinci Rusiya-Qacar müharibəsinin taleyini həll etdi. Şəhərin müdafiəsi düşməne çox baha başa gəldi. Rus ordusunun üçdə ikisi məhv edildi və baş komandan general Kotlyarevski də burada qala müdafiəçiləri tərəfindən öldürdü.

Sayca az, şərəfle vuruşub şəhid olan Şimali Azərbaycan müdafiəçilərinə qarşı hücum edən rus qoşunu bu döyüşdə iki min beş yüzdən çox tələfat vermişdir.

Abbas Mirzə Lənkərən müdafiəçilərinin şəhid olmalarından və bu limanın düşmən tərəfindən alınmasından xəber tutduqda çox kədərlənmiş, hadisəni Fətəli Şah Qacarın (Ləqəbi: Şahənsəh Xaqan) qərergahı olan Sultaniyə Çəmənəne bildirib, Tehrandan və başqa yerlərdən yardım qüvvələri göndərilməsini tələb etmişdir.

Qüzey Azərbaycanın işğalı

Gülüstan və Türkmençay müqavilələrinin bağlanması

Rusları qala divarı üstündə qılınc və tūfəng ilə həlak etsinler. Beləliklə, heç bir müqavimət görmədən qala divarı üstüne çıxmış ruslar birdən-birə qala müdafiəçilərinin güclü müqavimetinə rast gəlmış, özlərini itirmişdilər. Müdafiəçilər isə qılınc və tūfenglərənən həlak etmişdilər.

Hüseyin xan (xan rütbəsi general rütbəsi idi. Osmanlı İmperatorluğunda generala paşa deyildiyi kimi) qoşunlarının qabağında gedərək cəsurcasına savaşdırıldı. Qala divarının üstündə, məşələrin işığında, getdikcə qızışınlaşmış bir neçə saat davam edən döyüş ərzində ruslar dörd min beş yüz tələfat və iki min yaralı verərək sürətlə geri çəkilməyidilər.

Bu vaxt şah tərəfindən yaradılmış qüvvələrlə birləşkə göndərildi. İsmayılbəy xan Qacar Abbas Mirzənin qərargahına gəlmədi. Abbas Mirzə Azərbaycan qüvvələrini müharibə üçün səfərbərliyə alıb Əfşar və Xəmsə atlı, piyada hissələri ilə birləşkə Naxçıvana doğru yollanmışdır. İrəvanda qələbə çıxmış Hüseyin xan Qacar, sərdar İsmayılbəy xan Qacarla birləşkə Abbas Mirzənin tapşırığı üzrə qoşunun qabağında hərəkət edirdilər. Rus sərkərdəsi Qudoviç Qacar qoşunlarının Abbas

hərbi tərk edərək Qarababaya çəkilmədilər.

Düşmənin təqibinə məmər edilən Kərim bəy Gəngərli tərəfindən düşmənin qayıtdığı yolu kəsmək üçün Salvartı mövqeyinin zəbtinə Əhməd xan göndərildi. Bu surətlə İrəvan ilə Naxçıvan qurtulub, Abbas Mirzə də Təbrizə döndü. Rus ordusunun böyük ordu ilə apardığı 1808-ci il hərbi əməliyyatları məğlubiyyətlə başa çatdı və Qudoviç istefaya getməyə məcbur oldu.

Zəyəm müharibəsi. Cavanşirli Əbülfət xanı, Qarababa şahəvənlə Bəydilli xanı Bakıya kəşfiyyata göndərərək, Abbas Mirzə özü də Ordubad, Naxçıvan, Şərur istiqaməti ilə Göyçəyə gəldi. Naxçıvanda təsadüf edilən və Rusiya tərəfindən sülh bağlamaya məmur edilmiş olan baron Verdini Təbrizə göndərdi. Bundan əlavə Abbas Mirzə Gəncə ətrafında türklərdən təşkilat yaradılması üçün Pirqulu xan Qacar ilə Qaragözü Məhəmməd xanı məmər etmiş idi. İndi də özü Gəncəyə hərəkət edərək, Zəyəmdə ruslar ilə böyük bir müharibə etdi isə də, bu müharibə hər iki tərəf üçün neticəsiz qaldığından atəsi dayandırıb ruslar Gürçüstanı, Qacarların Azərbaycan ordusuna İrəvana çəkildilər.

Limanın tūfengçilərdən təşkil edilmiş müdafiəçiləri şəhər qalasını düşmənin sayca hədsiz çox olan qüvvələrinin hücumundan müdafiə etmişdilər. Rus əsgərləri 1813-cü il yanvarın 1-də şəhəre yaxın hücumu başladı. Böyük əzəyyətdən sonra nərdivan və mançanaqla qala bürclərinin üstüne çıxbı limanı müdafiə edən əsgərlərə ateş açmışdır. Liman-dakı Qacar sərkərdələr: Məmməd bəy Qacar və Sadıq xan Qacar az miqdarda hərbi qüvvələrinin köməyi ilə heyətləndirici fədəkarlıq göstərib düşmən hücumunu qarşısında ölümünə savaşmışdır. Şəhərin tam mühəsirə edilməsinə baxmayaraq çoxlu qanlı döyüşlər baş verdi. Düşmənin saysız toplarının və müntəzəm qüvvələrinin qarşısında lənkəranlılar təchizatın çətinliyinə baxmayaraq, şəhəri qəhrəmanlıqla müdafiə etdilər. Lakin şəhər düşmən tərəfdən dekabrın 21-də 1812-ci ildə mühəsirəyə alınıb.

Mühəsirədən sonra Lenkəran qalasının təslim olunması barədə Kotlyarevskinin dəfələrlə etdiyi təkliflər rədd olundu. Rus qoşunları Lenkərəni dekabrın 31-dək davam edən fasilesiz artilleriya ateşinə tutdu. 1813-cü il yanvarın 1-də şəhərə yaxın rusların Lenkarana hücumu başladı.

1813-cü il Gülüstan sülh müqaviləsi

Lənkərənin süqutundan sonra Rusiya İmpiryası (1721-1917) tərəfindən Qacar Dövləti (1789-1925) ilə də müharibələrə nəhayət son verilərək, 1813-cü ildə 12 oktyabrda Qarabağda Gülüstan kəndində Gülüstan sülh müqaviləsi bağlandı və bu müqaviləyə görə, Qacar Dövləti Gürçüstan, həmisi Şimali Azərbaycanın bir parçası olan Dağıstan, Qarabağ, Gəncə, Şəki, Şirvan, Dərbənd, Quba, Bakı və Lənkəran xanlıqlarının Rusiyaya ilhaqını qəbul və təsdiq elədi. Abbas Mirzə isə bu müqavilə ilə onillik müharibədə məğlubiyyətlə razılaşmaq istəmirdi. Atası Fətəli şah (1797-1834) və vəziri Mirza Şəfiinin nə üçün belə qərara gəldiyini anlamaqda çətinlik çəkirdi. Xorasanlı İğlifaşlar və türkmenlərin Qacarlarla qarşı ışyanı və Ingiltərə səfiri ser Qoravelli şahı Gülüstan Sülh Müqaviləsini bağlamağa məcbur etmişdi. Müqaviləyə qarşı Təbriz və başqa Azərbaycan şəhərlərinin əhalisi etirazlarını bildirmişdi.

(ardı var)